

VAN THATCHER NAAR KINNOCK ? DE LABOUR PARTY EN DE POLITIEK DER GEMATIGDEN

*I ain't gonna work on Maggie's farm no more
No, I ain't gonna work on Maggie's farm no more*
Bob Dylan

Op 11 juni 1987 won Margaret Thatcher voor de derde maal in successie de Britse parlamentsverkiezingen. Daarmee kon Thatcher de opinie doen postvatten dat de Conservatieven voor het komende decennium vast in het zadel zaten en de toekomst van Groot-Brittannië in handen hielden. Doch een half jaar later was die zelfzekerheid een stuk minder. De crash van Wall Street in oktober 1987 bracht een zware slag toe aan het 'volkskapitalisme' van Thatcher. Ineens was de toekomst voor de Britse premier minder zonnig. Ooit zal allicht de dag komen dat de Labour Party weer als het linkse alternatief voor het voetlicht kan treden. Die indruk willen de huidige leiders van de Labour Party graag wekken.

1. Het Electoraat van 1987

De Labour Party was er in juni 1987 dus niet in geslaagd om Thatcher uit het zadel te lichten, ook al leek het er even op dat de Conservatieven rekening zouden moeten houden met een politieke pat-situatie, waarbij Conservatieven en Labour naast zich een even sterke 'derde partij', nl. de Alliantie van Liberalen en Sociaal-Democraten, zouden moeten dulden. Doch uiteindelijk wonnen de Tories met vlag en wimpel de verkiezingen. Hun meerderheid in het Lagerhuis bedraagt vandaag 102 zetels. Hun naaste rivaal, de Labour Party, lieten ze zelfs op een achterstand van niet minder dan 147 zetels. Doch deze overwinning was minder massaal dan deze simpele rekensom aantoonde. In vergelijking met 1983 verloren de Conservatieven 21 zetels en won de Labour Party 20 zetels. Dat verlies aan zetels was vooral het gevolg van het

overlopen van kiezers van de Alliantie naar de Labour Party (zie tabel).

De Conservatieven behielden wel hun gemiddelde landelijke score, maar verloren vooral in die streken waar de Labour Party haar historische rode bastions beheert. Doch de winst van de Labour Party was onvoldoende om Thatcher alsnog in verlegenheid te brengen : de Conservatieven konden de meeste 'marginale zetels' behouden.

TABEL

VERKIEZINGSUITSLAGEN VAN 1983 EN 1987

(uitgezonderd Noord-Ierland)

	percentages		zetels	
	1983	1987	1983	1987
Conservatieven	43,5	43,4	397	376
Labour	28,3	31,5	209	229
Alliantie	26,0	23,1	23	22
Nationalisten	1,5	1,7	4	6
Anderen	0,7	0,3	-	-

Bron : David Denver, 'The British General Election of 1987: Some Preliminary Reflections', in *Parliamentary Affairs*, vol. 40, 1987, 4, blz. 449.

Volgens de meeste waarnemers was de electorale achteruitgang van de Alliantie een opmerkelijk feit nadat deze combinatie tijdens partiële verkiezingen enkele klinkende overwinningen op de Conservatieven had weten te behalen. De Alliantie verscheen dus niet als een alternatief voor de twee grote partijen, maar wel als een te marginaliseren derde partij die uiteindelijk terugviel op een aantal traditionele liberale bolwerken in de Keltische randgebieden van Engeland.

De overwinning van de Conservatieven was echter niet even egaal als tijdens de voor de Labour Party rampzalig verlopen verkiezingen van 1983. De Tories verhoogden enkel hun stemmenpercentages in Zuid-Engeland, maar verloren daarentegen zwaar in Wales en Schotland aan de Labour Party. Het verlies in Schotland kan men op rekening schrijven van een zeker ongenoegen over de Conservatieve hou-

ding ten aanzien van het Schotse nationalisme en nog meer ten aanzien van de gevoerde economische politiek die ernstige gevolgen had voor de Schotse staalnijverheid en de industrie in het algemeen. Het gevolg hiervan was dat de Tories nog slechts 10 van de 72 Schotse parlamentszetels wisten te behouden. Schotland werd hierdoor een bijna homogeen rood bolwerk met 50 verkozenen voor Labour en 42,2 percent der stemmen.

Ook in Engeland verscherpte zich de tweedeling tussen Noord en Zuid. Labour ging in Noord-Engeland fors vooruit ten nadele van zowel de Conservatieven als de Alliantie. Doch in de Midlands was die vooruitgang beperkt tot gemiddeld 2,2 à 2,5 percent. In Zuid-Engeland wonnen zowel de Conservatieven als Labour ten nadele van de Alliantie. In Londen, waar Labour vanouds belangrijke bolwerken bezat in de geïndustrialiseerde buitenwijken, gingen de Conservatieven zelfs vooruit ten nadele van links. De conclusie hieruit luidde dat de 'swing' van de Conservatieven naar Labour onvoldoende diepgang had en dat de Labour Party verder dan ooit van een nieuwe parlementaire meerderheid afstond. De Labour Party was er immers niet in geslaagd om in Zuid-Engeland marginale zetels van de Conservatieven af te snoepen, terwijl de vooruitgang in de regio van Londen teleurstellend was.

Het politieke landschap van Groot-Brittannië laat op dit moment echter het voor de Conservatieven gevaarlijke beeld van een verdeelde natie zien (1). Ten noorden van de Midlands bevinden zich haast homogene 'rode regio's' met oude industriegebieden in verval. Het welvarende Zuiden helt daarentegen steeds sterker over naar Conservatieven. Noord en Zuid zijn dus politiek, sociaal en economisch van elkaar gescheiden. In de noordelijke regio's neemt het overwicht van Labour ook toe naarmate de werkloosheidspercentages stijgen en de arbeidersklasse een lage scholingsgraad heeft.

De tweedeling Noord-Zuid is evenwel arbitrair en verhult onderliggende mechanismen zoals de generationele wisselingen in de kiezerspopulatie. De Labour Party is er sinds de verkiezingsnederlaag van 1979, ondanks het organiseren van rock-concerten met de groep 'Red Wedge', niet in geslaagd de jongeren op de been te brengen. Jonge werklozen gaan niet stemmen en de beter opgeleide jongeren stemmen op de Conservatieven. Terwijl de Alliantie zich kan verheugen op een forse populariteit onder academici met een baan. Tot voor een decennium kon men geredelijk aannemen dat de Britse arbeidersklasse in grote meerderheid Labour stemde en dat diegenen die voor de Conservatieven kozen andere belangen te verdedigen hadden. Tenzij zij tot

de 'working class conservatives' behoorden : de meest achterlijke delen van de arbeidersklasse. Vandaag zou deze stelregel niet meer opgaan, omdat recent verkiezingsonderzoek heeft aangetoond dat de Britten steeds minder kiezen op basis van klassebepaalde voorkeuren (2). De Labour Party zou nog wel het grootste deel van haar kiezers in de arbeidersklasse recruterend, maar dan vooral onder de ongeschoolden, nl. onder die arbeiders die de zwakste positie op de arbeidsmarkt innemen. Terwijl de Conservatieven vandaag bijna de helft van de geschoolde arbeiders en bedienden bereiken. Labour zou evenwel onder bepaalde lagen van de middenklassen vooruitgang boeken. Het betreft hier hoofdzakelijk mensen die in de staatsapparaten werken en zich bedreigd voelen door de Conservatieve anti-welzijnspolitiek.

Omdat de arbeidersklasse geen homogeen blok meer is en politiek intern steeds sterker verdeeld stemt moet Labour wel haar presentatie aanpassen aan het verdwijnen van de traditionele arbeidersklasse met haar homogene culturele kenmerken en voorkeuren voor een bepaalde leefstijl (3).

2. De Derde Partij

Het Britse kiesstelsel waarbij per kiesdistrict in één stemronde slechts de kandidaat die de meeste stemmen behaalt, recht heeft op een parlamentszetel, vervalst uiteraard het 'beeld'. Immers, het is voldoende om een relatieve meerderheid te behalen in de helft plus één van de kiesdistricten om in het Lagerhuis een meerderheid te veroveren. Naast de goed ingeplante Conservatieve partij en de Labour Party is geen plaats voor een derde partij, ook al bezit die een zekere traditie en ernstige denkbeelden.

Historisch gezien hebben de Liberalen wel een en ander te betekenen gehad. Voordat Labour in 1906 een parlementaire organisatie kreeg, waren in de vorige eeuw de Liberalen zelfs de hegemonale partij (4). Maar na de Eerste Wereldoorlog verschrompelde de Liberale Partij tot een kleine fractie. De Liberalen verloren zowel stemmen aan de Conservatieven als aan Labour en konden zich slechts in een aantal oude bolwerken handhaven, zoals Wales, Cornwall, Schotland en eettelijke eilanden. Kortom, in hetgeen in Groot-Brittannië vandaag de 'Celtic fringe' heet (5). Deze kansloze positie waaruit de Liberalen sindsdien vertrokken, doet evenwel geen afbreuk aan hun maatschappelijke invloed. De Liberalen zijn altijd invloedrijk gebleven aan de universiteiten, in de pers en in de vrije beroepen (6). Zij zijn ook tegen de

Conservatieven en bleken de woordvoerders van de godsdienstige minderheden daar waar deze zich organiseerden tegen de dominantie van de Anglicaanse kerk.

Toen in 1981 de rechtervleugel van de Labour Party zich onder impuls van de 'Gang of Four' (David Owen, Roy Jenkins, Bill Rodgers, Shirley Williams) afscheurde en een Social-Democratic Party (SDP) stichtte (7), stelde zich meteen het probleem van de electorale concurrentie tussen SDP en Liberalen. Psychologisch gezien was de SDP een club van ontevreden en die de Labour Party had verlaten uit onvrede met de radicale koers die Labour had ingeslagen na de verkiezingsnederlaag van 1979. Persoonlijke tegenstellingen bleven aldus niet uit. Voor iedereen was het duidelijk dat de jongste van de 'Gang of Four', nl. dokter David Owen zichzelf te briljant voelde voor een bescheiden rol in de Alliantie en dat zijn ideeën goed niet helemaal paste bij de Liberalen (8). Owen stond in menig opzicht zelfs dichter bij de gematigde vleugel van de Tories dan bij de Liberalen. Toen hij in 1983 de leiding van de SDP in handen nam, kon iedereen vermoeden dat Owen zeker niet zou aankoersen op een volledige fusie tussen SDP en Liberalen. De geschiedenis zou evenwel al snel anders verlopen. Na de verkiezingen van 1987, die een teleurstelling bleken voor de SDP, kwam het alsnog tot een fusie met de Liberalen. Owen moest zich bij zijn nederlaag neerleggen en de SDP-leiding verlaten. Nochtans was hij in 1987 de enige van de 'Gang of Four' die zijn parlamentszetel (in Plymouth Devonport) had weten te behouden.

Behalve de Liberale partij zijn er ook nog kleinere nationalistische partijen die in geval van een 'hung Parliament' (als geen van beide grote partijen een meerderheid verovert) makkelijk een wippositie kunnen innemen. Vooreerst zijn er de nationalistes in Schotland en Wales. De Scottish National Party (SNP) heeft in de zeventiger jaren een doorbraak gekend, maar de 3 zetels die deze partij vandaag bezet geven haar slechts een symbolische betekenis. De SNP is in werkelijkheid een conservatieve factor. Linkse kiezers zullen in Schotland dan liever op Labour stemmen. Labour heeft hier immers ook een regionale inslag, maar van het Schots nationalisme heeft Labour nooit een werkelijk issue willen maken uit angst dat een Schotse afscheiding haar positie in het Parlement in Londen zou verzwakken.

Over de Welshe nationalistes van Pleid Gymru kan men slechts meewarig doen. Bij de laatste verkiezingen kregen ze 3 zetels. Plaid Gymru heeft daarbij nog het nadeel dat Labourleider Kinnock uit Wales komt en dus ook met een regionalistisch aureool kan rondlopen, al

staat Kinnock zeer afwijzend tegenover het taalparticularisme van deze nationalistische secte.

In Noord-Ierland liggen de verhoudingen ingewikkelder omdat hier een latente burgeroorlog tussen katholieken en protestanten heerst. De protestanten wantrouwen de Conservatieven, omdat vele tekenen erop wijzen dat de Tories m.b.t. Ulster graag een compromis met de Ierse Republiek zouden willen nastreven. Hetgeen de protestantse meerderheid in Ulster niet zint. Vandaar dat de radicale protestanten met hun Democratic Unionist Party (van dominee Ian Paisley) en de meer gematigde Official Unionist Party de Tories met wantrouwen bejegenen. Daarbij moeten beide protestantse partijen nog opboksen tegen een opzettende Social-Democratic and Labour Party die vooral de katholieke arbeiders vertegenwoordigt en die dicht bij de Britse Labour Party staat en die zelfs in juni 1987 de onafhankelijke ex-conservatief en nu Official Unionist Enoch Powell in het district Down South ten val bracht.

3. De Linkse Opstand bij Labour (1979-1983)

Onder het Labour-bewind van 1974-1979 had zich het faillissement van de Keynesiaanse anti-cyclische politiek voltrokken, waarbij er een breuk had plaatsgevonden tussen een groot deel van de arbeidersbasis en de Labour Party. In 1976 had de Labour regering moeten capituleren voor de dictaten van het IMF. Niet nadat eerst binnen de regering grote verdeeldheid was ontstaan over het wel of niet aanvaarden van de voorstellen van het IMF. Zowel Anthony Crosland als Tony Benn (de eerste was minister van Energie) hadden zich toen ontpopt als belangrijkste woordvoerders van een stringente import-controle en als tegenstanders van het door het IMF geëiste bezuinigings-beleid. Crosland en Benn moesten het echter afleggen tegen de 'capituleerders' onder leiding van premier James Callaghan en minister van Financiën Denis Healey die de mislukking van de Keynesiaanse stimuleringspolitiek liever erkenden (9).

Hoewel de inkomenspolitiek van de Labour-regering in de jaren 1975-1977 door de vakbonden ondersteund werd, wilde de overkoepelende Trades Union Congress (TUC) in 1977-1978 het regeringsbeleid niet langer dekken. Vooral aan de basis doorbraken de vakbonden en de arbeiders de opgelegde politiek van inleveringen ten gunste van de winsten. In de openbare sector braken daarbij harde stakingen uit. Hierdoor verloor de Labour-regering tijdens 'the winter of discontent' van 1978-1979 uiteindelijk alle krediet in de ogen van de publieke opinie.

Toen op 28 maart 1979 de Liberalen hun steun aan de Labour-regering introkken en de daaropvolgende verkiezingen een ruime overwinning aan de Tories gaven; lag de weg vrij voor een neo-liberaal en monetaristisch experiment.

De regering Thatcher zette zich aan het werk om met behulp van een monetaristisch beleid de inflatie te verminderen (21,9 percent in mei 1980). Dat veroorzaakte evenwel een niet eerder geziene recessie en een snelle vermeerdering van het aantal werklozen. Toch kon Labour geen algemene mobilisatie van de arbeidersklasse organiseren tegen Thatcher, doordat in de Labour Party zelf een verlamdende fractiestrijd om het leiderschap losbrak. Een heterogene coalitie van linkse vakbondsmilitanten, plaatselijke partij-activisten, trotskistische militanten en een minderheid van de parlamentsfractie geleid door Tony Benn, slaagde erin de Labour Party een nieuw reglement te doen aannemen. Voortaan zou de partijleider gekozen worden door een kiescollege samengesteld uit parlamentsleden, afgevaardigden van de vakbonden en van de plaatselijke partijorganisaties in plaats van enkel gekozen te worden door de parlamentsleden. Tevens konden parlamentsleden voortaan slechts op de vernieuwing van hun mandaat rekenen als zij zich onderwierpen aan een door de plaatselijke partijorganisaties ('constituencies') doorgevoerde selectieprocedure.

Deze herziening van de reglementen opende meteen de deur voor links om zich te ontdoen van James Callaghan als partijleider (10). Callaghan nam daarom in 1980 reeds ontslag in de hoop zijn opvolging alsnog te kunnen regelen alvorens de nieuwe partijstatuten van kracht zouden worden. De rechtervleugel hoopte zo van Denis Healey de grote kanshebber op het leiderschap te maken. Maar tot hun niet geringe verbazing was het de linkse Michael Foot die met een klein verschil Denis Healey versloeg. Foot was een principiële pacifist en een vroegere smaakmaker van de 'Tribune', plus een tegenstander van de aansluiting van Groot-Brittannië bij de EG. Voor een deel van de rechtervleugel was de verkiezing van Foot een voldoende reden om begin 1981 de Labour Party te verlaten en de SDP te vormen. De dissidentie had eveneens gevolgen voor de parlamentsfractie die een aantal Labour-afgevaardigden verloor. Meestal ging het hier om parlamentsleden die zich niet ten onrechte bedreigd voelden door een eventuele de-selectie door de plaatselijke 'constituencies'.

Dat wilde nog niet zeggen dat de linkervleugel de macht in de Labour Party compleet had overgenomen. De rechtervleugel was, ondanks de uittocht van een aantal vooraanstaande rechtse activisten,

nog niet verslagen. Wat bij het verdelen van een aantal mandaten al snel zou blijken. Tony Benn, die meer dan Foot de woordvoerder van links was, verloor bijvoorbeeld in 1981 van Denis Healey de verkiezing voor de erefunctie van Deputy Leader;

4. Linkse groepen in de Labour Party

Hoewel alle linkse groepen in de Labour Party het eens waren over de te volgen strategie (nl. de wenselijkheid om in eerste instantie het partijreglement te veranderen), bleef de ideologische verdeeldheid opmerkelijk. Vooral de 'harde linksen' meenden dat het revolutionaire potentieel van de arbeidersklasse altijd gefnuikt was geweest door reformistische en opportunistische partijleiders en vakbondsmanagers en dat het daarom voldoende was om van leiders te veranderen ten einde de socialistische machtsovername met een radicale arbeidersmassa door te drukken.

Voorts hoopten de linksen dat door hun hechte greep op de plaatselijke afdelingen alleen nog radicale militanten een kans zouden maken op een parlamentszetel. Tussen 1973 en 1981 waren de linksen er al in geslaagd om het National Executive Committee (NEC) te domineren en hierdoor de agenda van de jaarlijkse partijconferenties op te stellen. Op de partijcongressen van 1980 en 1981 slaagden de linkse groepen er zelfs in om de parlementaire groep het recht te ontnemen zelfstandig een partijleider te kiezen. De verkiezing kwam nu in handen van een kiescollege waarin de parlamentsleden slechts een minderheid van 30 percent vertegenwoordigden, tegenover de stemmen van vakbonden en lokale partijafdelingen.

De partijcongressen van 1979)1982 verwierpen het voordien door de Labour-regeringen gevoerde beleid en vroegen ook het beëindigen van het Britse lidmaatschap van de EG, een alternatief economisch beleid en unilaterale nucleaire ontwapening. De linkse groepen noemden zichzelf Outside Left, omdat zij opereerden buiten de Parliamentary Labour Party (PLP). De Tribune Group die binnen de PLP dominant was geworden, noemde men daarom Inside Left.

Outside Left had in 1973 Campaign for Labour Party Democracy (CLPD) gesticht en in 1978 Labour Co-ordinating Committee (LCC) (11). De drijvende kracht achter CLPD en LCC waren relatief kleine groepen. Zoals de trotskistische Militant Tendency (12) en de eveneens trotskistische Socialist Campaign for Labour Victory (CLV) die beiden toetraden tot een bredere organisatorische paraplu, zoals de Rank and

File Mobilising Committee (RFMC). De RFMC werd geleid door een aantal figuren uit de CLPD en had vooral als doel de herziening van de partijstatuten. In Londen was uit de Young Chartists de London Labour Briefing voortgekomen die de Londense Labour Party overnam en dominant werd in de Greater London Council (GLC), ofwel de agglomeratieraad van Londen. Outside Left lanceerde discussies in de hele partij en voorzag de partijcongressen van 'model-resoluties' waarrond alle sympathisanten zich konden verenigen. Ook animeerde Outside Left de beweging van Broader Left, nl. de alliantie van Labour, communisten en andere linkse groepen en de linkse vakbonden.

De CLPD richtte zich vooral tot de 'constituencies' in de Labour Party, maar verwaarloosde ook niet het binnendringen in de vakbonden die men poogde over te halen het project te financieren. Dat was belangrijk omdat de vakbonden eigenlijk niet graag hadden dat buitenstaanders zich met hun beleid bemoeiden of met hun stemgedrag op de Labour-partijcongressen.

De CLV was in 1977 opgericht om de 'basis' te activeren, maar slaagde er niet in om echt belangrijk te worden buiten Londen. De onder de impuls van de CLV in 1980 opgerichte RFMC groepeerde vanaf het begin de CLV, CLPD, LCC, het Institute of Workers' Control, de Independent Labour Publications (ILP), Clause Four, de National Organisation of Labour Students, Militant Tendency en de door Militant gedomineerde Labour Party Young Socialists.

De in 1978 gevormde LCC was eigenlijk meer een studieclub die zich bezighield met het uitwerken van nieuwe denkbeelden over de economische politiek, het werkgelegenheidsbeleid en de hervorming van de vakbonden, en die talloze pamfletten en studies begon uit te geven. Zonder zich evenwel vast te leggen op wel omliggende denkbeelden. Het lidmaatschap maakte men individueel. Daardoor konden bijvoorbeeld de invloedrijke Stuart Holland (13) en nog enkele parlementsleden aansluiten. Doch vooraanstaande vakbondsleiders lieten zich niet zien, ook al streefde de LCC een linkse aanwezigheid in de vakbonden na.

5. De campagne van 1983

Na 1981 was de Labour Party met haar links imago niet bij machte brede delen van het electoraat te overtuigen van het feit dat men met Michael Foot een potentiële regeringsleider van formaat in huis had. Foot kwam eerder over als een zónderlinge intellectueel die ver van de

internationale werkelijkheid stond (14). Labour verloor dan ook in juni 1983 de door Thatcher uitgeschreven chauvinistische 'Falkland-verkiezingen'.

Wat was er nu in 1983 allemaal fout gegaan met de Labour-campagne? Een eerste negatief punt was dat Labour overkwam als een verdeelde partij die verteerd werd door een niets ontziende fractiestrijd. Voorts zagen vele kiezers niets in Michael Foot in de rol van kandidaat-premier. Foot was wellicht bij machte om in bepaalde kiesdistricten Labour aan een overwinning te helpen, maar tegen Thatcher moest hij het afleggen.

Labour was in vele opzichten te radicaal geworden. Nog in 1982 nam het partijcongres met grote meerderheid het afschaffen van de kernbewapening en het vertrek van de Amerikaanse bases aan, hoewel de meeste kiezers van Labour het daar niet mee eens waren. De partij sneed zich dus steeds meer van de kiesaanhang af.

Voorts bleef er een programmatische onduidelijkheid bestaan die in de Labour-manifesten nooit werd uitgevist met klare uitspraken. Zo was Labour de verkiezingen van 1983 ingegaan met het manifest 'New Hope for Britain'. Dit verkiezingsmanifest kwam niet tegemoet aan de behoefte de kiezers aan te spreken met voorstellen die hun meest essentiële belangen vertolkten. In plaats daarvan had Labour een soort catalogus van eisen en verlangens, door de plaatselijke afdelingen samengesteld, aan de kiezers voorgelegd, zonder hierin een hiërarchie aan te brengen of kritisch na te gaan welke punten men extra onder de aandacht moest brengen om de Conservatieven in verlegenheid te brengen.

Kwalijk was ook dat 'New Hope for Britain' een ongerijmd compromis tussen links en rechts in de partij was. Wat het beste te merken was aan de defensie-paragraaf. Links verlangde de algehele uitbanning van het atoomwapen en een uittocht uit de NAVO; De rechtervleugel was hiertegen gekant. Het gevolg was een onduidelijk compromis. Het verkiezingsmanifest stelde dat Groot-Brittannië in de NAVO zou blijven. De stationering van Amerikaanse kruisraketten of Pershings wees men af en de aankoop van het Trident-wapensysteem werd verworpen. Doch over het onvoorwaardelijk afvoeren van de Polaris-raketten kon de linkervleugel op het congres weer geen twee-derde meerderheid verwerven, zodat de Polaris-raketten zouden blijven, tenzij Amerika en Rusland een ontwapeningsakkoord zouden bereiken.

Ten aanzien van de economische politiek stelde Labour andermaal een Keynesiaanse stimuleringspolitiek voor om de werkloosheid te ver-

minderen, zonder evenwel aan te duiden hoe men een onvermijdelijke looninflatie evenwel zou afremmen, of een deugdelijk financieringsprogramma voor te leggen. Want over het opleggen van een inkomenspolitiek, waardoor de daling van de werkloosheid zou afgekocht worden van de vakbonden in ruil voor inleveringen, was geen sprake in het verkiezingsprogramma. Zowel de vakbeweging als Labour waren tegenstanders van een geleide loonpolitiek en een wettelijk minimumloon uit angst dat dit de lonen in neerwaartse zin zou beïnvloeden.

6. Neil Kinnock

De nederlaag van 1983 bezorgde de Labour Party een schok. Op het partijcongres te Brighton in oktober 1983 werd dan ook met een ruime meerderheid (71 percent) een nieuwe leider gekozen in de persoon van de relatief jonge en 'sympathieke' Neil Kinnock (15). Van de vier kandidaten die in de running waren, was Kinnock als bekende figuur uit de Inside Left een compromis-kandidaat waar het grootste deel van de vakbondsstemmen naar toeging. De linkse kandidaat Eric Heffer maakte geen schijn van kans en kreeg tenslotte maar 6 percent van de stemmen. Daardoor kon Kinnock de twee andere kandidaten, nl. de centrum-rechtse Peter Shore (3 percent) en de rechtse Roy Hattersley (19 percent) makkelijk verslaan. Om het evenwicht met rechts te bewaren werd evenwel daarna Hattersley met een meerderheid van 67,3 percent tot Deputy Leader verkozen ten koste van de linkse Michael Meacher.

Hattersley was de meest populaire woordvoerder van de rechtervleugel en tot niet geringe verbazing van menig waarnemer vormde hij meteen met de 'linkse' Kinnock een duo. Hattersley mocht van Kinnock ook het economisch programma van de Labour Party uitdragen, hoewel hij bekend stond als een smaakmakende reformist die meedreef met de neo-liberale stroming. Zo was Hattersley een verklaard voorstander van de verkoop van de 'council-houses' (huurwoningen in gemeentelijk eigendom). Kinnock zelf werd intussen door de harde kern van de linkervleugel al hevig gewantrouwd. Niet alleen Militant Tendency wees Kinnock af, maar ook de London Labour Briefing, waarvan Ken Livingstone als leider van de Greater London Council (GLC) onmiskenbaar de spreekbuis was. Deze laatste vergaf Kinnock niet dat hij enkele jaren eerder reeds verantwoordelijk was geweest voor de niet-verkiezing van Tony Benn als Deputy Leader. Kinnock kwam de rol toe om met zijn image van gematigd linkse figuur een brede meerderheid in de

Labour Party te overtuigen van de noodzaak om zich te ontdoen van de meest extreme groepen in de partij.

Reeds in 1982, dus nog voordat Kinnock het leiderschap overnam, ging de rechtervleugel al in het offensief tegen hetgeen men beschuldigend de partijvreemde sectes met hun antiparlementaire ideologie noemde. In juni 1982 bepaalde een meerderheid in de NEC dat georganiseerde groepen in de Labour Party enkel toestemming tot een eigen werking konden krijgen na zich te hebben laten registreren. Hiermede viseerde de NEC duidelijk Militant Tendency, omdat een intern onderzoek in de partij had uitgewezen dat deze groep over een groot budget beschikte en ook op sleutelposities mensen trachtte te laten verkiezen.

Op het partijcongres te Blackpool in oktober 1982 werd zelfs een NEC met overwegend rechtse leden verkozen en werd de uitbanning van Militant ingezet. Roy Hattersley riep in november 1982 al op zich niet te beperken tot het uitzetten van Militant, maar alle linkse ordeverstoorers aan de deur te zetten. In de PLP viel de Tribune Group uit elkaar nadat 20 parlementsleden, allen met een 'soft left image', de Tribune verlieten. De complete nederlaag van links kwam echter pas nadat de radicale vakbondsleider Arthur Scargill (16) met zijn National Union of Mineworkers (NUM) in 1984-1985 een langdurige staking tegen de regering Thatcher had verloren. Daarom verklaarde Kinnock op het partijcongres van 1985 te Bournemouth dat hij in de toekomst geen slaaf van de linkse stroming wilde zijn. Ondanks het protest van Scargill werd Militant Tendency uit de Labour Party Gesloten.

In alle opiniepeilingen deed Labour het met Kinnock in de zomer van 1986 verrassend goed. Dat gaf de inmiddels weer dominant geworden rechtervleugel moed. Op het congres te Blackpool in 1986 had Kinnock dan ook geen enkel probleem om een overweldigende meerderheid te vinden voor zijn strategie. Aanvoerder van links Eric Heffer werd toen niet eens meer in het NEC herkozen. De uitstoting van Militant Tendency werd zonder enig probleem herbevestigd en zelfs A. Scargill tekende hiertegen geen verzet meer aan. Wat niet wegnam dat Militant bleef voortbestaan op lokale basis en in de jongerenorganisatie van de Labour Party aanwezig bleef. Ook kon Kinnock niet beletten dat de andere linkse groepen nog altijd in de plaatselijke afdelingen van de Labour Party invloedrijk bleven en hun eigen kandidaten voor de parlementsverkiezingen naar voren schoven. Die kandidaten waren nu zelfs talrijker dan in 1983 toen men nog haastig onder druk van de Falkland-crisis de verkiezingsstrijd had moeten aanbinden.

Op het partijcongres van 1986 liet Kinnock zijn economisch en poli-

tiek programma plebisciteren. Daarbij werd het linkse voorstel om de industrie te nationaliseren officieel verworpen ten gunste van het begrip 'sociaal eigendom' en werd een nieuw inkomensbeleid, ditmaal gekoppeld aan arbeidstijdverkorting voor de laagstbetaalden en de bevrizing van het kernenergiepark aanbevolen. In de mening van John Smith, schaduwminister voor Industrie, moet Groot-Brittannië zich toeleggen op de nieuwe technologie en zou een op te richten British Investment Bank leningen op de lange termijn aan innoverende bedrijven moeten verstrekken en zou een British Savings Bank de concurrentie met de handelsbanken moeten aangaan. De enige toegeving aan links was dat de privatisering van British Telecom en British Gas voor herziening vatbaar waren, maar zonder een preciese kalender af te spreken. Het pleidooi van links om de NAVO te verlaten en om de Amerikaanse bases, inclusief die met de Pershings, te sluiten vond evenwel geen plaats in het verkiezingsprogramma.

Kinnock streefde naar een betere relatie met de vakbonden. Hetgeen niet eenvoudig was, omdat Labour een standpunt moest innemen ten aanzien van een anti-vakbondswetgeving, afgekondigd door de regering Thatcher. Die wetgeving bepaalde dat stakingen voortaan enkel nog door middel van een geheime stemming onder de leden van de betrokken vakbond mochten worden afgekondigd. Dat werd door de vakbonden, vooral dan de radicale bonden zoals die van de mijnwerkers en de transportarbeiders, betwist. Maar omdat de NUM pas een harde staking achter de rug had en ook de grafische vakbond een staking tegen het krantenimperium van Murdoch had verloren, kon Scargill zijn wil niet meer opdringen aan de TUC. En nog minder aan Kinnock van wie hij eiste dat een eventuele Labour-regering de kosten van de mijnwerkersstaking zou vergoeden en alle ontslagen mijnwerkers weer zou integreren. Kinnock weigerde aan de radicale eisen tegemoet te komen. Ook onder een Labour-regering zouden de anti-vakbondswetten behouden blijven. De TUC kon niet anders dan op het jaarlijkse vakbondcongres in september 1986 te Brighton zich achter het gematigde standpunt van Kinnock te stellen. Scargill volgen betekende niet alleen een breuk in de TUC, maar ook een zekere verkiezingsnederlaag voor Labour.

Wat niet wilde zeggen dat Kinnock meteen alle TUC-bonden achter zich kreeg. De NUM van Scargill maakte zich andermaal sterk voor het sluiten van alle kerncentrales met het evidente doel de steenkoolmijnen een grotere rol te laten spelen in de energievoorziening. Omdat naast de NUM evenwel een onafhankelijke mijnwerkersbond was ontstaan

die veel minder radicaal was dan die van Scargill, kon iedereen aanvoelen dat ook in de mijnen zelf de positie van Scargill aan erosie onderhevig was. Scargill speelde voortaan op lijfsbehoud, niet meer op een linkse machtsovername in de TUC.

Met het oog op de verkiezingen die men reeds in de zomer van 1987 verwachtte, poogde Kinnock ook de vakbonden een riem onder het hart te steken met een werkgelegenheidsplan 'New Jobs for Britain' : 1,16 miljoen nieuwe jobs met een kostprijs van 12 miljard pond. Daarmee zou de werkloosheid echter nog niet zijn opgelost. In de zomer van 1986 werd immers de kaap van 3,2 miljoen personen (of 11,7 percent van de beroepsbevolking) ruim overschreden, hetgeen het land per jaar minstens 2 miljard pond aan werkloosheidsuitkeringen en lagere belastingsofbrengsten kostte. De nieuwe werkgelegenheid meende Labour vooral in de particuliere sector te realiseren. De achtergebleven regio's en de vrouwen werden niet vergeten. De door de werkgevers betaalde sociale zekerheidsbijdragen zou Labour verminderen en de infrastructuur wilde men moderniseren. Waarbij een grondige herscholing van de Britse arbeidersklasse niet mocht ontbreken. De nieuwe banen wilde men financieren door het verstrekken van overheidsleningen en het terugdraaien van de door Tories voorziene belastingverlagingen.

In een verkiezingsmanifest 'Making the City Safe' dat reeds in maart 1987 werd gepubliceerd, opende Labour ook een aanval op de City van Londen. Het moest gedaan zijn met de financiële schandalen veroorzaakt door de vrije handel in aandelen. Ook de belastingparadijzen op de Britse krooneilanden wilde Labour aanpakken. Dit kwam tegemoet aan het verlangen van een breed deel van de Labour-aanhang die zich keerde tegen de speculatieve hausse op de beurs en de belastingontduiking door de nieuwe rijken. Intussen lagen de Conservatieven van Thatcher in de lente van 1987 weer ruim voor op Labour in de opiniepeilingen. Hetgeen erop duidde dat de speculatie op de beurs een bredere populaire aanhang genoot dan de meeste militanten van Labour dachten.

7. Still moving ahead ?

Dat Labour de verkiezingen voor de derde opeenvolgende keer zou verliezen, kwam eigenlijk niet als een verrassing. De nederlaag van Labour kwam evenwel niet over als een massale afwijzing van de strategie van Kinnock, omdat Labour er ditmaal in geslaagd was de grote concurrent, de Alliantie, op een respectabele afstand te zetten. Na de

verloren verkiezingen formeerde Kinnock een nieuw schaduwkabinet. De verschuiving naar rechts was ditmaal opmerkelijk, doordat de rechtse groep van Solidarity 6 van de 14 te begeven schaduwposten inpikte en de CLPD zich tevreden moest stellen met 1 schaduwpost.

De verzwakking van de linkerzijde in de centrale partijinstanties werd niet bevestigd in het land zelf. Tijdens de verkiezingen kon de CLPD 10 nieuwe parlementsleden noteren. Onder hen de rumoerige Ken Livingstone die in het Londense Brent East voor het eerst een parlementszetel in de wacht kon slepen, en die zich tijdens de verkiezingscampagne van 1987 al kritisch had uitgelaten over Kinnock.

De linksen en de centrum-linksen waren dan ook verbolgen over de machtsverschuiving in het schaduwkabinet, zeker nu op de sleutelpos-ten pragmatische aanhangers van Kinnock zoals de nochtans gematigd-linkse Bryan Gould (Handel en Industrie), John Prescott (Energie), John Straw (Onderwijs) en technocraat John Smith (Financiën) zetelden, en rustig aan het werk gingen om Kinnock eventueel in 1991 of 1992 tot een winnende kandidaat voor het premierschap te maken. Een belangrijke factor daarbij is dat de 'kinnockites' zich bewust zijn geworden van de rol van de media bij het 'verkopen' van een premier en een programma. Dat geldt zeker voor iemand als de ex-journalist Gould die in 1987 ook camagneleider van Labour was en, in tegenstelling tot de Schotse advocaat Smith, geen bezwaar heeft tegen een nationalisatie-programma.

De stelling die Gould ventileerde, luidde dat Labour enkel de verkiezingen kon winnen als men resoluut brak met de praktijk om binnen de partij een programma samen te stellen dat niet overeenstemde met de wensen van de potentiële kiezers van Labour. In de praktijk kwam dit neer op een keuze voor ook andere kiezers dan de traditionele arbeidersklasse waarmee Labour groot en machtig was geworden. Labour moest ook de mensen met een goede opleiding en baan, met een auto en een eigen huis en eventueel met een kleine aandelenportefeuille aanspreken. Deze kiezers kon men niet bereiken door het berijden van linkse stokpaardjes en radicale themata over afschaffen van alle kernwapens en het afwijzen van kernenergie.

Al deze personele verschuivingen in het schaduwkabinet kon links op het Labour-congres in de herfst van 1987 te Brighton niet terugdraaien. Kinnock had nl. zijn voorzorgen genomen en reeds weken op voorhand in de Britse pers vertrouwelijke congresdocumenten laten uitlekken, waaruit bleek dat hij de ruk naar rechts wilde voltooien. In een interview toegekend aan de BBC vertelde hij dat het partijprogramma

moest worden afgestemd 'op de realiteit van de negentiger jaren' en dat Labour aantrekkelijk moest worden voor de welgestelde kiezers in Zuid-Engeland. Bryan Gould van zijn kant verklaarde aan de pers dat Labour de populariteit van het aandeelhouderschap moest erkennen. Gould sprak drie weken voordat de beurskrach het aandeelhouderschap iets minder populair zou maken. De linkerszijde had uiteraard niet stilgezeten. Dat bleek toen Ken Livingstone samen met Tony Benn een rapport uitdeelde waarin Kinnocks electorale experiment werd afgekraakt. Volgens Livingstone mocht Kinnock zich niet door het kapitalistisch populisme van Thatcher naar rechts laten trekken.

Deze linkse aanvallen op Kinnock waren evenwel contraproductief. Want links kon Kinnock niet meer stoppen. Ook al werd Livingstone op nogal verrassende wijze verkozen tot lid van de NEC en kon Tony Benn zijn zetel in dit bestuursorgaan behouden. Doch in totaal had de harde linkse kern nog maar vijf vertegenwoordigers weten over te houden. Twee extreem linkse vrouwelijke leden verloren hun zetel. Voortaan kon Kinnock zeker rekenen op 23 van de 29 stemmen in de NEC.

Kinnock liet er in zijn toespraak tot het Labour-congres van 1987 geen twijfel over bestaan dat hij niet alleen voor de 'armen' wilde opkomen, maar ook voor de goed verdienende arbeiders. Kinnock sprak de mening tegen dat er een onverzoenlijke tegenstelling zou bestaan tussen socialisme en welvaart. De opiniepeilingen hadden immers uitgewezen dat Labour de verkiezingen had verloren omdat vele kiezers Labour enkel identificeerden met hogere belastingen, eenzijdige nucleaire ontwapening. Labour moest van dat negatief imago af zien te komen. Vandaar dat een meerderheid op het Labour congres instemde om de partij aanvaardbaar te maken voor de groeiende klasse van welvarende professionele jongeren. Labour moest leren leven met de 'stem van het eigenbelang' om de kiezers te trekken. Voor een harde actie tegen de regering Thatcher die precies het egoïsme als leidraad voor haar politiek handelen hanteerde, was geen ruimte. De vakbonden wilden hun stemmen niet meer schenken aan de radicale voorstellen om Thatcher door middel van straatdemonstraties en verstoring van parlementsvergaderingen te hinderen. Daarentegen nam het congres met een meerderheid van 3 tegen 1 het voorstel aan om in de toekomst de kandidaatstelling van parlementsleden niet meer over te laten aan de radicale activisten in de 'constituencies', maar in handen te leggen van kiescolleges waarin de vakbonden 40 percent van de stemmen zouden hebben.

Wat de defensie-paragraaf betreft, zorgde Kinnock voor verbale gymnastiek door een subtiel onderscheid te maken tussen eenzijdige

nucleaire ontwapening en een politiek van niet-nucleaire verdediging. Alles zou een kwestie van het opstellen van een ontwapeningskalender zijn. Deze nogal omslachtige verklaring verwekte de woede van Ken Livingstone. Deze laatste waarschuwde voor een burgeroorlog in de partij mocht men de anti-nucleaire optie laten vallen.

In het congresmanifest 'Moving Ahead' van 1987 legde Labour enkele duidelijke streefdoelen vast. Het belangrijkste streefdoel was uiteraard het verloren electorale terrein terug te winnen (18). Vooral dan in het Zuiden. 'The blunt truth is that we cannot win the next election unless we are able to extend our appeal and support to people who live in the South.'

Het manifest 'Moving Ahead' erkende dat er een nieuw Brittannië was ontstaan met meer werknemers in de diensten dan in de industrie en met een aanzienlijke participatie van de vrouwen in de loonarbeid. Ruim 2/3 van de gezinnen bezit reeds een eigen woning. Ongeveer 18 percent van de kiezers was gepensioneerd en hun aandeel steeg elk jaar. De sociale ongelijkheid nam toe omdat steeds meer mensen door de Tories onder de armoedegrens werden geduwd en omdat anderen, 'including working class people', aandelen kochten en vermogenswinsten realiseerden. De tweedeling tussen Noord en Zuid deed de rest, waardoor het appèl van Labour versmalde. Sinds 1979 hadden de vakbonden immers 2,5 miljoen leden verloren. De deling tussen werklozen en werkenden gaf nog een andere dimensie aan in het verschil in levensstandaard.

Vandaar dat Labour beroep zou moeten doen op de nieuwe categorieën van loonafhankelijken, vooral de witte boorden en de werkers in de diensten. 'Our programme must therefore not only provide for the emancipation of those in poverty. It must also support the prosperity of working people who have gained over the past decade.' Waarbij men in eerste instantie de mensen moest overtuigen van het feit dat het Thatcherisme had gefaald en dat Labour beter in staat was de economie te leiden en voor de welvaartsbeleid te zorgen. Wat Labour kon leren van de Tories was echter de presentatie van het partijprogramma. 'They present their policies in terms of the benefits accruing to them as individuals. We must learn to do the same. We should not shy away, therefore, from arguing for our own policies in the language of individual self-interest and prosperity - as well as community benefit.'

8. Conclusie

Gezien de teneur van het manifest 'Moving Ahead' is het duidelijk dat de dominante fractie in de Labour Party o.l.v. Kinnock inmiddels afstevent op een verdere matiging van haar oppositie jegens Thatcher en er geen geheim van maakt tegen 1991 klaar te staan voor een bod op de macht. De 'politiek der gematigden' moet dan hebben gezegevierd. Links beseft intussen ook dat met enkel een radicaal programma geen electorale meerderheid voor het oprapen ligt. Waarom dan maar niet streven naar een bundeling van alle anti-Thatcher krachten buiten de Conservatieve Partij ? Wat concreet neerkomt op een electorale samenwerking tussen Labour en de naar een fusie toewerkende Alliantiepartijen (18). Of dit het socialisme in Groot-Brittannië naderbij brengt is een andere kwestie. De val van Thatcher, niet het socialistische alternatief, staan dan met een rode stip als prioriteit genoteerd (18). Omdat nu ook steeds meer marxisten de val van Thatcher voorlopig als de belangrijkste etappe zien, werkt Kinnock dus perfect binnen het bestek van de door hem opgestelde begroting.

Noten

1. Na 1945 was een grote meerderheid in de Conservatieve partij overtuigd van de noodzaak te komen tot 'One Nation' en een tweedeling tussen arm en rijk te vermijden. De neoliberaale 'revolte' in de Conservatieve partij veroorzaakte een breuk met het Keynesiaanse compromis toen Thatcher in 1975 in de partij de gematigden rond E. Heath opzij zette. Zie H. Overbeek, *Global Capitalism and Britain's Decline*, Amsterdam, 1988, hoofdstuk 6.
2. A. Heath, R. Jowell, J. Curtice, *How Britain Votes*, Oxford : Pergamon Press, 1985.
3. Deze bevindingen ondersteunen overigens de theorie van het verdwijnen van de 'oude arbeidersklasse' als de electorale basis van de traditionele arbeiderspartijen in West-Europa. Of ze nu van communistische of sociaal-democratische origine zijn. De opkomst van een 'derde partij' in Groot-Brittannië, hier dan de Alliantie van sociaal-democraten en liberalen, geeft slechts meer reliëf aan deze stelling. P. Dunleavy, 'Class Dealignment in Britain Revisited', in *West European Politics*, vol. 10, 1987, nr. 3, blz. 400-419; P. Dunleavy, Cr. T. Husbands, *British Democracy at the Crossroads. Voting and Party Competition in the 1980s*, Londen : Allen & Unwin, 1985, blz. 121-146.
4. J. Vincent, *The Formation of the British Liberal Party 1857-1868*, Hassocks : The Harvester Press, 1976 (2de ed.).
5. M. Bentley, *The Climax of Liberal Politics. British Liberalism in Theory and*

Practice 1868-1919, Londen : Edward Arnold, 1987, blz. 31-32, waar zich in de periode 1885-1910 het 'Liberal heartland' bevond en dat vandaag nog grosso modo overeenstemt met de liberale bastions.

6. Vandaag zijn de Liberalen in bepaalde opzichten eerder 'links' dan 'rechts' te noemen. Ze zijn verklaarde tegenstanders van de atoombewapening. Ze verdedigen de fundamenteën van de welvaartsstaat tegen de Conservatieven en zetten de traditie voort van het progressieve liberalisme uit de vorige eeuw. De intellectuele uitstraling van de Liberalen is des te groter omdat zij kunnen wijzen op de historische rol van politici en intellectuelen zoals W. Beveridge (de vader van de sociale zekerheid) en J. M. Keynes (ontwerper van de conjunctuurpolitiek).

7. Over de oorsprong van de SDP is veel literatuur voorhanden. Een selectie : I. Bradley, *Breaking the Mould ? The Birth and Prospects of the Social Democratic Party*, Oxford : Martin Robertson, 1981; M. Tracy, *The Origins of the Social Democratic Party*, Londen : Croom Helm, 1988; M. Stephenson, *Claret and Chips. The Rise of the SDP*, Londen : Michael Joseph, 1982.

8. David Owen was tevens de ideoloog van de SDP die een toekomstbeeld voor ogen had en niet enkel uit defensieve reactie de SDP verliet. D. Owen, *Face the Future* Oxford :Oxford UP, 1981.

9. S. Crosland, *Tony Crosland*, Londen : Jonathan Cape, 1982, blz. 374 e.v.

10. Dat Callaghan niet meer het vertrouwen had van de vakbonden, was duidelijk, zeker toen Arthur Scargill op het TUC-congres van september 1980 de toespraak van Callaghan beantwoordde met de wrange woorden : "These are not the policies with which to win the next general election. The Labour Party needs a socialist policy, and not the tired worn-out social democratic policy that led to our defeat in 1979."

11. De geschiedenis van links en uiterst links in de Labour Party is te vinden in D. Kogan en M. Koganb, *The Battle for the Labour Party*, Londen :Kogan Page, 1983 (2de herziene druk).

12. Over de ideologie van Militant, zie J.-P. Steffen, 'Imprint of the 'Militant Tendency' on the Labour Party', in : *West European Politics*, vol. 10, 1987, nr. 3, blz. 420-433. Over de purges in Liverpool, zie B. Campbell, 'The Mersey Purges', in : *Marxism Today*, oktober 1987, blz. 8.

13. Stuart Holland is de ontwerper van een links alternatief. Zie Stuart Holland, *The Socialist Challenge*, Londen : Quartet Books, 1975.

14. Dit anti-nucleair radicalisme van Foot had een taaie traditie in de Labour Party als gevolg van de invloed van de Campaign for Nuclear Disarmament (CND). P. Byrne, 'The Campaign for Nuclear Disarmament : The Resilience of a Protest Group', in : *Parliamentary Affairs*, vol. 40, 1987, nr 4, blz. 517-535.

15. Over Kinnock bestaan inmiddels al twee uitvoerige levensschetsen. R. Harris, *The Making of Neil Kinnock*, Londen : Fazber & Faber, 1984; G.M.F. Drower, *Neil Kinnock. The Path to Leadership*, Londen : Weidenfeld and Nicolson, 1984.

16. Over het bewogen leven van A. Scargill : M. Crick, *Scargill and the Miners*, Harmondsworth : Penguin Books, 1985.

17. Ken Livingstone was gedurende een aantal jaren de leider van Labour in de Greater London Council totdat die in 1986 door de regering Thatcher werd opgeheven omdat dit bestuursorgaan nogal wat werkgelegenheidsprojecten en het openbaar vervoer subsidieerde. In Brent East versloeg hij in 1987 met een niet al te ruime marge zijn Conservatieve tegenstrever, omdat er een Onafhankelijke Labour kandidaat tegen hem in het strijdperk trad naast een kandidaat van de Alliantie. *The Times*, 13.6.1987, blz. 9.

18. Dat is de strategie bepleit door de 'euro-communisten', zoals E. Hobsbawm in *Marxism Today* van mei 1987 en Andrew Gamble in *Marxism Today* van juli 1987.